

Տարեկան գինը 10 ռուբլի, կէս տարեկանը 6 ռուբլի:
Առանձին համարները 7 կոպէկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և առն օրերէն):

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խաւարանիւր բառին 2 կոպէկ:

ԵԿՈՂ 1889 ԹԻԻՆ

ՄՇԱԿ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԼՐԱԴԻՐ

Կը հրատարակվի Թիֆլիսում, Նոյն դիւրով և Նոյն պրօգրամայով: Մենք կը ստանանք սեփական Հեռագրերը:
«ՄՇԱԿ» տարեկան գինը 10 ռուբլի է, վեց ամսականը 6 ռուբլի:
Գրվել «ՄՇԱԿ» կարելի է խմբագրատան և խմբագրատան փողոցների անկիւնում Թամարայի տանը:
Կայտարարութեան ուրիշ քաղաքներէն «ՄՇԱԿ» գրվելու համար պէտք է դիմել հետեւեալ հասցեով. ТИФЛИСЪ, Редакція газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK».

Խմբագիր-հրատարակող ԳԻՐԳՈՐ ԱՐՄԵՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆ

Ներքին ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Պատմական և ժամանակակից պիւնտները. Բաթումի տեղական նաւթանքը. Ներքին լուրեր. — ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Միացեալ-Նահանգների նոր նախագահ Հարրիսոն. Տեղեկութիւններ թիւրքաց Հայաստանից. Արտաքին լուրեր. — ԽԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ. — Հեռագրեր. — ԲՈՐՈՍԱ. — ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. — ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Հայ արհեստագործների համայնական կարգերը.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՊԱՏՄԱԿԱՆ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԱՆ ՊԻՆՍԱՆԵՐԸ

Մեր լրագրի անցեալ համարներից մէկում գաւառական թատրոնի «վերաբերեալ մի յօդուածում այն միտքն էր յայտնված, որ թատրոնն էլ կարող է ծառայել, ի միջի այլոց, մեր հարևան ազգերի և հասարակութիւնների համեմատելիութեան դործին մեզ հետ, ծանօթացնելով այդ ազգերին մեր ներքին կեանքի, մեր մտաւոր

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԱՅ ԱՐՀԵՏԱՐԱՐՈՒՆԵՐԻ ՀԱՄԱՅՆԱԿԱՆ ԿԱՐԳԵՐԸ

Ուստայի մօտ աշակերտները ծառայում էին որոշեալ ժամանակամիջոցը անվարձ և միայն իւրաքանչիւր շաբաթ երեկոյ ուստան ընծայում էր աշակերտին մի քանի կոպէկ «չէկիրտանլըզ» — աշակերտավարձ, որը նա դործ էր դնում իր սեփական պիտոքների վրա, կամ օգնում էր իր ընտանիքին: Սովորելու ժամանակամիջոցը տեւում էր մի քանի տարի և կախված էր ուստայի բարեխղճութիւնից կամ արհեստի դժուարութիւնից, երբեմն ևս մասնակի սեփական ընդունակութիւնից, այդ ժամանակամիջոցում ուստան պարտաւոր էր կերակրել և հագցնել աշակերտին: Որոշ ժամանակակից յետոյ ուստան վճարում էր աշակերտին տարեկան վարձ: Մանուկը մտնելով ուստայի մօտ ծառայելու, այդտեղ ևս Նոյն խտտութիւնն էր տեսնում, ինչպէս տանը տեսնել էր իր հօրից և այն հնազանդութիւնը, խոնարհութիւնը՝ որ աշակերտը ունէր դէպի իր ծնողները ու առհասարակ մեծերը՝ նա դարձնում էր դէպի իր ուստան՝ որը պահպանում էր նրա մէջ բարոյական զգացմունքները, առաջնորդում էր նրա տկար ոյծերը՝ թէև այդ բոլորը կատարվում էր և խիստ ծեծով, կոպտ ընտանկալութիւնով, բայց դա նոր բան չէր մանուկի համար. նա իր ընտանիքում դեռ շատ վաղուց սովորած էր այդպիսի ծեծի, նախառնքի և կարծում

հարցերի և մեր հասարակական հայեցակէտերի հետ:

Այդ միտքը կատարելագոյն ճիշդ է: Մեր գաւառական թատրոնը, որը դոյութիւն ունի գլխաւորապէս այնպիսի քաղաքներում, ուր խառն ապրում են հայերի հետ միասին՝ թուրքեր, վրացիներ և այլ ազգերին պատկանող հասարակութիւններ, կարող է յիշատակ ծառայել հարեւան ազգերի միմեանց հետ աւելի լաւ ծանօթանալու և միմեանց հետ աւելի համեմատելի լինելու. դործին գաւառական քաղաքներում առ այժմ հայոց թատրոնն է, որ փոքր ի շատէ կազմակերպվել և դոյութիւն ունի, համեմատելով միւս ազգերի հետ, որոնք շատ տեղերում ծանօթ էլ չեն թատրոնի գործին հետ:

Բայց որպէս զի մեր թատրոնը կարողանայ զեղարուեստին և իր միւս նպատակներին ծառայելուց յետոյ, ծառայել ևս այդ «փոխադարձ ծանօթութեան» և համեմատելիութեան գործին, նա պէտք է ունենայ խելացի ընթացք, և կամ ուրիշ խօսքերով ասելով, այդ թատրոնի բեմի վրա պէտք է ներկայացվեն այնպիսի պիւնտներ, որոնք կարող լինեն իրանց բովանդակութեամբ և էր թէ այլապէս չէր էլ կարող լինել: Եւ որովհետեւ մանուկները նմանող բնաւորութիւն ունեն, ուստի նրանք շատ ըմբռնում էին իրանց ուստաների ձևերը, վարմունքի կերպը: Մի քանի տարուց յետոյ աշակերտը այնքան բան էր լինում սովորած, որ ուստան արժանի էր համարում նրան խաղաղութեան (քարգահ):

Մի քանի ուստանների և ուստաբաշու ներկայութեամբ ուստան ցոյց էր տալիս աշակերտի ձեւադրած և նրա ընդունակութեան, հնազանդութեանը վկայում էր: Խաղի փան շարունակելով ծառայել իր ուստայի մօտ, կարող էր աղատ ժամանակ աշխատել ուրիշ ուստայի մօտ՝ մի առաւելութիւն՝ որից զրկված էր աշակերտը: Սակայն խաղի փան չուէր իրաւունք պատուէրներ ընդունել, ինքնուրոյն կերպով աշխատել: Խաղաղութիւնից յետոյ հերթը գալիս էր ուստայի ձեռնադրելուն: Խանաֆի անդամները և ուստաբաշին տեսնում էին խաղաղայի ձեւադրած և արժան էին դատում ուստայ լինելու: Բայց էսնաֆի բոլոր հասարակական յարաբերութիւնները պէտք է սրբազորվելէն կրօնական կողմից և ահա այդ պատճառով հրաւիրվում էր քահանան, որը Նոյնպէս ներկայ էր լինում այդ հարցաքննութեանը՝ որից յետոյ խաղի փան համարում էր իր ուստայի, միւս ուստաների և ուստաբաշու ձեւերը, նուիրաբերութիւն էր անում յօդուած համայնական դանձանակի և ապա ճաշ էր տալիս իր արհեստակիցներին, որոնք շատ անգամ մինչև երեկոյ ուրախութիւն էին կատարում կանաչ մարգագետնի վրա, էսնաֆական դրօշի հովանու տակ:

Նախ քան հացկերութիւն քահանան խրատում էր նորընծային կատարել աստուածային պատկերանները, հեռու մնալ վատ և մոլի սովորու-

իրանց արծարծած մտքերով նպատակը՝ այդ «ծանօթութեան» և համեմատելիութեան գործին:

Այժմ ինքն ըստ ինքեան հարց է առաջ դաւելիս, արդեօք այդպիսի բնաւորութիւն ունեն այն պիւնտները, որոնք ընդհանրապէս խաղացվում են մեր թատրոնների բեմի վրա:

Գաւառական թատրոնների բեմի վրա, ինչպէս յայտնի է, գլխաւորապէս ներկայացվում են պատմական պիւնտներ, որոնք վերցրած են մեր այժմեան կեանքից: Թարգմանական պիւնտները երկրորդական տեղ են բռնում:

Թարգմանական պիւնտների և մեր այժմեան կեանքից վերցրած պիւնտների դէմ, որոնք մեծ մասամբ պատկանում են Ստեղծութեանց և մասամբ էլ Տէր-Գրիգորեանի և Մաղաթեանի գործին, մենք ոչինչ չունենք ասելու. այդ պիւնտները ծանօթ են արդէն, ընդունված են, խաղացվում են և դեռ երկար ժամանակ էլ կը խաղացվեն՝ անկասկած նպատակելով թատրոնի նշանակութեանը և նրա յարգւած գործին:

Բայց ուրիշ բան են մեր պատմական պիւնտները: Պատմական ըզգէրտուարը և Նոյն իսկ նրա «ամենափոքրագոյնագոյն» պիւնտները, ինչպէս են «Շուշանիկ», «Արշակ երկրորդ», «Արքայան Մամիկոնեան», «Սամուէլ» և այլն, — մեր կարծիքով մեծ մասամբ իրանց պաշտօնը կատարեցին և այժմ պէտք է մտնեն թատրոնական արխիւը:

Այդ պիւնտների գլխաւոր նպատակն էր պատկերացնել մեր ժողովրդի առաջ հայոց պատմութեան գլխաւոր և աչքի ընկնող շրջանները և էպիզոդները իրանց յայտնի հերոսներով, և այդ հերոսների կատարած գործերով: Այդ պիւնտները մի կողմից ծանօթացնելով ժողովրդին իր պատմութեան գլխաւոր անցքերի և խորհրդաւոր երեւոյթների հետ, վառելով ժողովրդի մէջ սէր և համակրանք դէպի քրիստոնէական գաղափարի համար պատմական հայ ժողովրդի կրած նեղութիւնները, բարձրացնելով ժողովրդի շնորհալի այնպիսի հերոսներին, ինչպէս էին վարդան, Շուշանիկ, Ներսէս և այլն, միւս կողմից ձգտում էին վառել ժողովրդի մէջ այն զգացմունքները,

թիւններից՝ երկվեցեց, երկվեցեցեց, ստախոսութիւնից, դոյութիւնից, աւելի աւանդուց և պակաս տալուց, անպիտան և վատ ապրանքը լաւ փոխարին ծախելուց, մեծ ուստանների խօսքը դանց աւանդուց և առհասարակ այն բոլոր բաներից՝ որոնց պատճառով մարդս կամենալով շատ դանձ ժողովրդի կողմնում է իր հողին. պատկերում էր լինել ճշմարտախօս, արդարապատասխան, իրաւակալ, որդրմած, երկիրաւոր Աստուծոյ և երախտագէտ դէպի իր ուստան ու ծնողները: Զանազան տեղերում կարգացվում էին այդ ժամանակ քահանաների ձեւադրի խրատներ, որոնց մէջ յիշվում էր աշխատանքի նշանակութիւնը, թէ ինչպէս Աստուած անօրինել է մարդուն հաց ուտել ճակատի քրտինքով, արհեստի ժառանգաբար յարատեւութիւնը աշակերտեալների միջոցով և այլն: 1858 թ.ին Շուշու. մէջ տպված Մաշտոցի մէջ գտնում ենք աշակերտները օրհնութեան հետեւեալ կանոնը, որի հետ ծանօթացնելու համար ընթերցողներին՝ մէջ ենք բերում այստեղ:

Առ առաքեալները, Աստուծածինն և խաչը ուղղած շարականի տեղերը երգելուց յետոյ, կարդում են. «ալէլուիա, ալէլուիա. Զվաստակ ձեռաց ձեզ կերկցես երանի է ձեզ և բարի եղբայր: Երանի ամենեցուն, ոյք երկնքին ի Տեառնէ և գնան ի ճանապարհս նորա»:

«Ընթերցուածս յԱռաքեալ. Որդեակ, մի տար ջրան աչաց ձեզ և մի նիրհումս արտաւանց ձեզ: Զի յարցոյցիս իբրեզ դայձեման ի հաղբից, և իբրեզ դէմա յարցոյցից: Երբ առ միջինն, և նախանձեաց ընդ ճանապարհս նորա, լըր իմաստնադոյն ևս քան զնա: Զի նորա ոչ գոյ երկրագործութիւն, և ոչ հարկադիր, և ոչ այն որ տաքնապիւր է և ոչ ընդ տէրամբը է: Եւ պատրաստէ յամա-

որոնց համար բարախում են այդ պիւնտների գլխաւոր հերոսների սրտերը...

Եւ մեր ժողովուրդը մեծ սիրով լցնում էր թատրոնը, թէ Թիֆլիսում և թէ գաւառներում՝ տեսնելու. այդ պիւնտները, որոնք, ընդհանրապէս զեղարուեստական և բեմական տեսակէտից շատ ողորմելի բան են ներկայացնում:

Բայց այդ ժամանակը անցաւ. այժմ այդ պիւնտների արծարծած գաղափարը դոնէ քաղաքների հասարակութեանը բաւական ծանօթ է, այդ գաղափարը արդէն բաւական տարրացել է, և դրա ապացոյց կարող է լինել այն հանգամանքը, որ պատմական ըզգէրտուարի տեղ սկսել է բռնել իրական, և նոր կեանքից վերցրած պիւնտների ըզգէրտուարը:

Բայց կայ և մի ուրիշ հանգամանք, որի վրա մենք մատնանիլ արինք մեր յօդուածի սկզբում, և որը Նոյնպէս ստիպում է մի փոքր աւելի սահմանափակել պատմական պիւնտների ներկայացնելը: Եւ ահա թէ ինչու: Ում յայտնի չէ, որ այդ պատմական պիւնտներում դուրս է բերված այն կատարի կոբլը, որ միջոց հայ ժողովուրդը պարսիկ ժողովրդի դէմ, յանուն քրիստոնէութեան, ում յայտնի չէ, որ այդ պիւնտների մէջ դուրս է բերված այն մշտական կոբլը և պատմական ատելութիւնը, որ կար քրիստոնէայ Հայաստանի և մահմէտականութեան մէջ, և վերջապէս ում յայտնի չէ թէ այդ պիւնտների մէջ քրիստոնէայ հայերի և մահմէտականութեան շահերը միմեանց միմեանց հակառակ և միմեանց թշնամի են դուրս բերվում...

Սակայն այդ պատմական հանգամանքները այժմ այլ ևս գոյութիւն չունեն. մեր և մեր հարևան մահմէտական ազգերի յարաբերութիւնները այժմ հիմնված են և պէտք է լինեն բոլորովին ուրիշ և բոլորովին նոր բարեկամութեան և համեմատելիութեան սկզբունքների վրա, և ահա այդ պատճառով մենք անպատկապարար ենք համարում զանազան թուրք-հայաքանակ քաղաքներում այնպիսի պիւնտների ներկայացնելը, որոնք աւելի են վառում քրիստոնէայ և մահմէտական ազգերի թշնամութիւնը...

Բայց դիւրեւակուր. և բազում համարս դնէ ի հոռւաւ: Մինչև յիջր անկեալ կաս ով վատ կամ երբ ի քնոյ դարթիցես: Փոքր մի ննջիցես. փոքր մի նստիցես. փոքր մի նիրհիցես. փոքր մի հանգուցանիցես դձեռն ջո ի վերայ լանջաց ձոց: Ապա այնուհետեւ հասանքից քեզ իբրեզ դէպի ճանապարհորդ աղքատութիւն և կարօտութիւն իբրեզ դայր մի չար ինքնահաւած լինիցի»:

Այլ և Աւետարանից և ուրիշ մարգարէներից վերցրած և յարմարեցրած տեղեր կարդալուց յետոյ, կարդում էին և քարոզ, որի մի քանի կտորները բերում ենք.

Քարոզ՝ «Վասն իջանկոյ շնորհաց չորհոյն Սրբոյ ի վերայ աշակերտիս այսօրիկ... վասն մաքրեալ պայծառացուցանելոյ զմիտս սորա յամենայն աղտեղութենէ մեղաց, և ի տգիտութենէ խաւարային խորհրդոյ և բանից՝ զՏէր աղաչեցոյք: Վասն առաջնորդելոյ սմա յամենայն առաքելին վարս, և ի խորհրդոյ պատուիրանապահութեան Տեառն Աստուծոյ, զՏէր աղաչ: Վասն պարգեւելոյ սմա զպարգևս աստուածային անհուն ողորմութեան, ի ձեռն արդար վաստակոյց, և բարի քաղաքավարութեանց սորա զՏէր: Վասն ամօթխածութեամբ և խոնարհութեամբ մնալոյ սորա առաջի Տեառն Աստուծոյ և երախտաւոր ծնողաց իւրոց... Վասն խառնելոյ աստուածային քաղցր օրհնութեան ի վաստակս ձեռաց սորա, և ամենայն ժողովրդեանս՝ որը չորջ կան զմեզ: Վասն անփորձ և անասան պահելոյ զսա յամենայն որդգայից սատանայի և ամենայն ձախորդութեանց աշխարհիս... Վասն լսելի լինելոյ Տեառն Աստուծոյ ձայնի աղաչանաւ մերոց, և կատարելոյ զբարի խորհուրդս մտաց սորա և մեր ամենեցուն... և այլն:

Եթէ այսօր մեր մահմադական հարեանները տեղեկութիւն չունեն այդ պիտանների բովանդակութեան մասին, այդ ոչինչ չէ նշանակում. նրանք այդ բանը կարող են վաղը իմանալ, և այն ժամանակ թաղարձն ոչ թէ չէ կարող ծառայել մեր փոխադարձ համերաշխութեան գործին, այլ աւելի էլ կը վնասի...

Գուցէ այդ կարծիքը մի փոքր վերաւորում է մեր սեփական ազգասիրական զգացմունքները. բայց, ինչ արած, ամեն մի ընդհանուր գործ մասնաւոր գիշորութիւն է պահանջում, և մենք այդ մասնաւոր գիշորութիւնը պէտք է անենք, որպէս զի մեր թատրոնն էլ, այդ համակրելի հիմնարկութիւնը կարողանայ նպաստել մեր այժմեան կեանքի բազմակողմանի և խելացի վերակազմութեանը:

Մենք ոչինչ չենք կորցնի, եթէ մեր թատրոնական բեմերու վրայ մէջ պատմական, բաւական մաշված և միակողմանի դարձած պիտանների տեղը վճռական պէտք է կը բռնեն նոր և մեր ժամանակակից ցաւերը արծարծող բեմական գրութեանը...

Խ. Մ.

ԲԱԹՈՒՄԻ ՏԵՂԱԿԱՆ ՆԱԽԱՆՅՔԸ

Այս միջոցին ամբողջ Բաթումի ազգաբնակչութիւնը և նրա ձայնաւորները զբաղված են մի շատ կարեւոր հարցով, որ ներկայացված է դուռնի քննութեան: Հետագայում և Սև ծովի նաւային և առեւտրական ընկերութիւնը, կամ ճշգրտելով՝ փարիզեան Բոլշիկը կամենում է 2 նաւթանց շինել իր գործարանից մինչև ծովը՝ պետք ուղղակի իր պահեստից նաւթաբարձ նաւերին հասցնելու համար, հիմնվելով այն իրողութեան վրա, որ քաղաքային նախորդ վարչութիւնը հրաման տուած է արդէն տեղիս քանի մի այլ գործարանատէրերին սեփական խողովակներ դնելու մի և նոյն նպատակի համար: Խնդիրը կենսական է ոչ միայն Բաթումի, այլ և կարող ենք ասել, բոլորովին կովկասի համար: Եւ Բաթումի դուռնի հետադուրս է այս ձեռնարկութեան զանազան հանգամանքը և հետևութիւնները՝ եղբայրացիներու համար թէ՛ «պէտք է թող տալ նաւթանց շինել Բոլշիկին, թէ ոչ»: Սկզբից քաղաքային իրաւաստները մեծագոյն մասը շատ անտարբեր կերպով էր դիտում, մանաւանդ թէ ներողամիտ աչքով էր նկատում այս խնդիրը, կարծելով թէ նաւթաբարձ նաւերի երթևեկութիւնը վճռված է բարձրագոյն վարչութեան հրամանով, հետևաբար և քաղաքային դուռնի անհանգիստ է տարբեր եղբայրացիներու յանգեղու: Սակայն երբ պարզվեցաւ թէ ինչ եղանակով և ինչ պայմաններով մէջ է դրուել առաջին արտոնութիւնը և միւս կողմից ուշի ուշով նկատողութեանը:

«Տէր. Աստուած ամենակալ՝ արարել էր ինչ և երկրի, երեւեակ և աներևութից. առ քեզ կարգաւ խոնարհեալ անձամբ, և հայցեմք զգիտութիւն ի քեզ: Նայեմք Տէր՝ յաղագան մեր, ընկալ զինդրուած ծառայից քոց. և պարգևան դաժառող ողորմութիւն քո ամենայն հաւատացելոց յանուն քո, մանաւանդ՝ ծառայի քո այսօրիկ՝ որ կրթեալ զանձն իւր պարկեշտ վարուք, և առաքելի գործովք, և կեցեալ մինչև ցայսօր ի քաղաքական և ի կենցաղորդու յուսումնասիրութիւնս ընդ դատարարականութեամբ ուսուցչի իւրոյ, կամիցի այժմիկ առնուլ գործնութիւնս քո ի ձեռն մեր, և լինել ինքն իբրեւ զմի ի քեզահաճոյ և ի բարեկամատակ արանց, և ուսուցիչ այլոց՝ գործակցութեամբ տեսաւնդ մերոյ Յիսուսի Գրիստոսի: Եւ դու մարգարէս և ողորմած Տէր՝ օրհնեա և այժմ զծառայս քո զայս՝ առաջնորդելով սմա ի գործս բարիս, և յաջողեան զամենայն գործս ձեռաց սորա, հեռի պահելով ի սմանէ զամենայն ստատանայական չար սովորութիւնս, խաբեայական պատրանս աշխարհի, և դաւելորդ ընչասիրութիւնս և զխառն անբար արհաւիրեան, որով միշտ սովոր են մարդիկ կորուսանել զոգիս իւրեանց թիւրիւղ զուղիղ՝ և կորուսանելով զյարգ պատուական արուեստից իւրեանց և բարի վաստակոց ի պատճառ ցանկութեան անիրաւ ստացածոց:

«Օրհնեն Տէր զաշակերտս զայս, և զուսուցիչ սորին պարգևելով սոցա զպէտս մարմնական պիտոյից իւրեանց, զպարտւած անձանց, և արդիւնաբերաւ առնելով զվաստակս և զաշխատանս ձեռաց սոցա: Ամբարշտեն Տէր՝ ի միտս սոցա զերկիւղ սուրբ պատուիրանաց քոց, և տուր սոցա

թեան առնվեցան այն բազմաթիւ վնասները, որ անշուշտ պիտի կրեն թէ ազգաբնակչութիւնը և թէ քաղաքը՝ այս ձեռնարկութեան հաստատումից, իսկոյն փոխվեցան տրամադրութիւնները: Ոստի խնդրի մանրամասնութեան մէջ մտնելուց առաջ հարկաւոր է դիտել նրա անցեալը:

Դժնօթ են ընթերցող հասարակութեան այն ակնյայտի գեղծունեները, որոնք գործվում էին Բաթումում, քաղաքի վարչութեան գլուխ կանդնած անձերից. իր ժամանակին բաւական խօսվեցաւ այդ մասին լրագրիներում: Այս այն ժամանակն էր, երբ այդ քաղաքում պարտնները, բառի ստուգաբանական նշանակութեամբ, քաղաքի ամբողջ օգուտը իրանց զբաղանքի դիրութեան մէջ էին տեսնում և ձեռները չէին նկատում էին, թէ ինչպէս քաղաքը հարստանում էր, քաղաքային եկամուտների դուռնի ստուգաբանում և այդ առաւելումը՝ իբրեւ բնական հետևութիւն, իրանց սեփական շարժական և անշարժ գոյքի վրա էլ աչքը կերպով էր ներդրող: Դժնօթ են նաև մի ոմն լ. օ. Բ. Կ.՝ քաղաքի վարչութեան տնտեսական բաժնի կառավարիչը: Այս այն լ. օ. Բ. Կ. է, որի վրա դատաստանական վճուով մի խոշոր գումար՝ յայտնվեցաւ քաղաքի կորած փողերից և որը այժմ անյայտացած՝ արդարութեան կողմից փնտրվում է: 1886 թվ. յուլիսի 11-ին, պ. Լ. Բ. Կ. ստորագրում է մի կապակցութիւն տեղիս նաւթագործարանատէրերից գերմանական հպատակ Բուրգհարդի հետ, որով այս վերջինին թողարկում է մի խողովակ անցկացնել իր գործարանից մինչև նաւահանգիստը՝ քաղաքային հողի վրայից, նաւթային արդիւնքը նրա միջոցով սեփական նաւթաբարձ նաւերին հասցնելու համար: Այս կապակցութիւնը կաղմվում է յանուն պոլիցիական կառավարութեան և հետևեալ պայմանների տակ: Արտոնութիւնը տրված է 12 տարով և Բուրգհարդը վճարում է յոգուտ քաղաքային արկղի՝ ա. կ. ք. օ. ս. ի. իւրաքանչիւր պոլիցի. առաջին միլիոն պոլի համար 1/5 կոպ., իսկ միլիոնից վեր քանակութեան համար 10/100 զեղջ է լինում տուրքից. բ. հում նաւթի մնացորդի (massey, residu) իւրի և այլ նաւթային արտադրութեանց համար իւրաքանչիւր պոլիցի 1/2 կոպ. և մէկ միլիոնից վեր քանակութեան համար նոյնպէս 10/100 զեղջ: Իսկ եթէ ուրիշները կողմից խնդր յայտնի իմանորինակ խողովակներ դնելու, պոլիցիական վարչութիւնը վերապահում է իրան նոր խողովակների արտոնելու՝ իրաւունքը և այս իրաւունքը պոլիցիան, առանց աջ ու ձախ մտածելու, չէ վարանած հաստատական մտքը գործածելու:

Առաջին անգամ, երբ Ամերիկայում նաւթաբարձ նաւերը սկսեցին նաւթային արտադրութեանը:

Վրաստանութիւնը դարձաւ խորհիւ և խօսիւ և գործել առաջին քո յամենայն ժամ ի չար խորհրդոց, ի բանից և ի գործոց փրկեալ զտոսա, և վարձատրեա զուսուցիչս զայս յանապառ զանձուց թաղաւորութեան քո: և այլն:

Ուստացողին խրատում էր և նրա վարպետը՝ լինել անխաբար, ներողամիտ առ կրտսերը և յարգող առ աւաղը և ի նշան այդ հնազանդութեան մի ապտակ էր խփում նրան: Այսպէս էին էսնաֆական կարգերը:

Վրա հասաւ ուսուսանկական վերջին պատերազմը, կիրաւորեալ՝ կրպակների փակումը վերջացաւ, շահաւորութեան անյաղ ծարաւ հրապուրեց իւրաքանչիւրին զէպի պատերազմի դաշտ, ոսկի հորթը իր ազդեցութիւնը գործեց և արհեստաւորաց համայնական կազմակերպութիւնը սկսեց աւելի քաջալովել, լուծվել... Գուրս եկան թերուս վարպետներ՝ որոնք հաղիւ մի երկու տարի սովորելով՝ դուրս էին գալիս վարպետի մօտից և բաց անում սեպական արհեստանոց: Դժնօթ են, որոնց համար հաստ ու բարակը մի գին էր, սկսեցին պատէներն տալ այդ թերութեանը՝ ուստի հմուտ ուսաններ մնացին ձեռնունայն պարագայ: Եւ այժմ հազուադէպ չէ տեսնել 4—5 տեսակ արհեստներ իմացող մի ուստայի, որ ձեռքը ծոցը դրած, շինքը ծուռ, անյուսուցեան կնիքը ձակաւորին՝ անգործ թափառում է փողոցում, կամ 40—50 րուբլի վարձով ծառայ է մտած...

Մասնաւոր բարեգործութիւնը անկարող է ազատել մի ժողովրդին աղքատութիւնից, այլ նրա առաջը հենք սկզբից առնելը, ինչպէս դա լինում էր էսնաֆական ժամանակ: Տասնեակ մարդիկ՝

թիւները փոխադրել, բանուր և արուեստաւոր դասակարգը մեծ աղմուկ յարուցեց, ընդհանուր դժգոհութիւն ծագեցաւ. և կառավարական միջամտութեամբ արգելեցան դրանք: Իսկ այժմ, երբ Ռուսաստանում թողութիւն եղաւ նաւթաբարձ նաւերին, Ամերիկա ևս, որ միջման տեսչային վիճակումն է գտնվում, ազատ մտքը տուաւ նրանց և այսպէս բանից դուրս է գալիս, ասաց տեղիս իրաւաստներից մին դուռնայի երէկվայ նիստում, որ Ամերիկա այդ արտոնութիւնը նորից տուեց, որովհետեւ այստեղ լ. օ. Բ. Կ. իրաւունք էր չնորհել Բուրգհարդին շեռնաբար ամենակն պէտք չէ կապածել, որ եթէ մեղանում նաւթաբարձների երթևեկութեան դէմ դժուարութիւններ յաւուցվեն վերջ ի վերջոյ թէ այստեղ և թէ Ովկիանոսի միւս կողմը, նրանք կամաց-կամաց տեղի կը տան և նաւթային արդիւնքներով ինքն իրանակ քանի մի արտոնացեալների ձեռքում մը նալու, աւելի ընդհանուր դիրք կը բռնէ և բաղմաթիւ անհատների առօրեայ ապրուստն և ապագան կապանովէ:

(Կը շարունակվի)

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

«Մշակի» անցեալ համարում տպված պ. Ղազարոս Աղայեանցի յոդուածին մենք կը պատասխանենք, որ ուրախութեամբ ընդունում ենք նրա մեկնած ձեռքը և նրա առաջարկած հաշտութիւնը: Մենք նոյնը կասենք, ինչ որ միշտ ասել ենք, մենք մեր ժողովրդական մարդկանց միշտ ասելի բարձր ենք դասում, քան մեր կեղծ ինտելիգենցիային պատկանողներին. մենք կարող էինք մի այնտեղի թղթակիցներին մէկը, նաւթի ֆոնտը վաճառվում է 4 կոպէկով: Ուրեմն ինչ օգուտ, որ Բաղուի հարուստ նաւթահանքերը մեղանից հեռու չեն:

Կովկասեան Գիւղատնտեսական Դնկերութիւնը մտադրութիւն ունի կազմակերպել մի շարք դա-

որոնք էսնաֆական ժամանակ կարող էին հաց ձարել, այժմ խեղճ, ողորմելի դրութեան են մը: Նացած, անկարող կերակրել իրանց ընտանիքը: Իւրաքանչիւր մարդ չէ կարող տոկալ չքաւորութեան ճնշմանը, թող բարոյականութեան, տկար ընտանքութեան տէր անձինք ստիպվում են դիմել յափշտակութեան, և ահա բանտը իր դռները բաց է անում դրանց առաջ: Եւ վերանորոգել էսնաֆը իր վաղեմի ձևով՝ անհամար է: Չը կան այժմ նոյն հնազանդները, նոյն բարքերը: Եւ այդպիսով՝ արհեստը՝ որին չուկի ապարանջ էին անուանում մեր նախնայրերը, այլ ևս նախկին հրապուրել չուկի:

Այդպիսով հին համայնական կարգերը արհեստաւորների շրջանում փոխվել են, շարունակում են փոխվել, և նոր, աւելի լաւ դրութեան և պայմանների բացակայութեան պատճառով, այդ նշանաւոր դասակարգի արհեստաւորների մէջ տեղի է ունենում բարքերի փոփոխութիւն և աղքատութիւն: Արհեստները ընկնում են:

Արհեստների ընկնելու պատճառներից մինն ևս այն է, որ մեղանում չեն աշխատում կատարելագործել ձեռակերտները, այլ շարունակում են նոյն հին, նահապետական ձևով: Փոխվում է ժամանակը, նրա հետ փոխվում են և պահանջները, կատարելագործված արհեստագործութիւնը արդիւնքներում է դեղեցիկ, յարմարաշէն առարկաներ, իսկ մեր արհեստաւորը դարձեալ իր սոգի ու կողակ ձեռակերտները: Փոքր ի շատէ վայելում է նրանք ներածութեան ապրանքներից, որովհետեւ այդպիսի պատրաստողներ չը կան մեղանում: Արհեստների այդպիսի անախաձեւի

սախտութիւններ, որոնց նպատակը պիտի լինի խօսել այն միջոցների մասին, որոնցով կարելի է մի շարք հիւսնադրութեան առաջն առնել: Ինչպէս հաղորդում են տեղական առաւ լրագրիները, ընկերութիւնը մտադրութիւն ունի հրապարակել զանազան կողմերից այդեռեւերին, որպէս զի նրանք զան Թիֆլիս և ներկայ լինեն այդ դասախօսութիւններին:

Մեզ հաղորդում են, որ մի քանի երկտասարդ հայ գիւղատնտեսներ մտադրութիւն ունեն խմբովին ձեռնարկել գիւղատնտեսական գրքերի հրատարակութեան: Այդ գրքերի նպատակը պիտի լինի զիւրաւորապէս խօսել այն միջոցների մասին, որոնցով կարելի է շերամի, խաղողի, թթեւում և այլ այդ տեսակ հիւսնադրութիւններին առաջն առնել: Այդ մի շատ ուրախալի երեւոյթ է, բայց չը պէտք է մոռանալ, որ ուշացնել այդ գրքերի հրատարակութիւնը՝ կը նշանակէ ուղղակի անհոգ և անտարբեր լինել քանի որ դրանք հենց այժմ շատ կարևոր են, երբ Ֆիլիստերան, միլիոններ և այլ այդ տեսակ հիւսնադրութիւններ շատ զարգացել են մեր կողմերում:

Ինչպէս յայտնի է, Թիֆլիսում նաւթի զինը վերջին ժամանակներս շատ բարձրացաւ, և որովհետեւ այդ զինը, ինչպէս երևում է, դժուարութեամբ պէտք է իջնի, ուստի վատ չէր լինի, եթէ քաղաքային վարչութիւնը անհոգութեամբ չը վերաբերվէր զէպի այդ բանը: Չարմանալին այն է, որ մինչդեռ մեզ մօտ նաւթի ֆոնտը արժէ 5 կոպէկ, Պետերբուրգում, ինչպէս գրում է մեր այնտեղի թղթակիցներին մէկը, նաւթի ֆոնտը վաճառվում է 4 կոպէկով: Ուրեմն ինչ օգուտ, որ Բաղուի հարուստ նաւթահանքերը մեղանից հեռու չեն:

Վ.ս. Կրեստովսկի շարունակում է տպագրել «Московскія Вѣдомости» լրագրի մէջ կովկասում արած իր «Հանապարհորդական նկատողութիւնները», որոնց մէջ նա ընդհանրապէս աննպաստ կերպով է խօսում հայերի և մասամբ պարսիկների մասին, առանց համոզեցողից կերպով արտայայտելու իր արած նկատողութիւնները:

Կիրակի, նոյեմբերի 27-ին, Թիֆլիսի ժողովաւում կայացաւ Հայուհեաց Բարեգործական (Նկերութեան օգտին պարահանդէս Համեմատելով անցեալ տարիների հետ, այս անգամ ժողովուրդը քիչ կար Պարահանդէսը անցաւ բաւական աշխույժ Պարը տեղեւ մինչև գիշերվայ ժամի 3-ը: Իսկ հասարակութիւնը ցրուեց մօտաւորապէս ժամը 5-ին:

միջոցին, ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է թէ որքան տաղանդներ կորչում են, առանց արտայայտվելու միջոց ունենալու, գործադրութիւնից զրկված մնալով: Ցաւալին այն է, որ մեր արհեստաւորների մէջ լուսաւորութիւնը շատ աղօտ կերպով է տարածվում: Արհեստների անկման պատճառն է նմանապէս և պահանջի ու առաջարկի ու կ. Բ. Կ. անհամեմատութիւնը: Արդիւնքները թիւը այժմ շատ ստուար է, նայելով պահանջին: Արհեստաւորների սերունդը իր հայրերի գործով է զբաղվում. եթէ մէկն ունի տասն որդի, այդ տասն որդիքն էլ ստիպված են լինում պարապվել նոյն գործով, ինչով որ պարապել է նրանց հայրը: Գրանից առաջնում է այն, որ արհեստներով պարապելը չէ կարողանում կերակրել մարդկանց և բազմաթիւ ձեռքեր մնում են պարագայ Գործ ունեցողներն ևս ապրում են վայնագրի:

Բարոյականութեան և աղնութեան կողմից մեր արհեստաւորները, մանաւանդ երկաթագործները, պղնձագործները, ոսկերիները, հիւսնեղ անհամեմատ լաւ դրութեան մէջ են, քան թէ առեւտրականների դասակարգը ընդհանրապէս: Ֆիզիկական աշխատանքը բարեբար ազդեցութիւն է գործում մարդու բարքի վրա: Արհեստաւորը բնաւորութեամբ աւելի անկախ և աւելի ինքնուրոյն է, նա կեղծի քիչ գիտէ և բարձրաձայն անուանում է՝ «այսն այո, և ոչն ոչ»:

Իսկ այդ համակրելի դասակարգի՝ արհեստաւորների վրձնի զէպի վատ փոխվելը, ի հարկէ, անպայման ցաւալի է և արժանի առանձին ուշադրութեան:

Խ. Մառանկոդեան

